

Jaltská konference a mýtus o rozdělení Evropy

Zdeněk Kříž

Masarykova univerzita

Mýtus Jalty ve světové politice

- ▶ Jaltská konference, klíčová diplomatická událost 40. let.
- ▶ Únor 1945: Roosevelt, Churchill, Stalin.
- ▶ Cíl konference: koordinace válečného úsilí.
- ▶ Účast více než 700 delegátů, 8 plenárních zasedání.
- ▶ **Rozšířený mýtus: rozdělení Evropy ve prospěch SSSR + Západ daroval střední a východní Evropu Stalinovi + zrada Čankhajška**
- ▶ Goebbelsovská propaganda + De Gaulle + revizionistická historiografie.
- ▶ Vznik, mýtu: studenoválečný boj.
- ▶ Historická realita versus mýtus.

Sovětské zájmy ve druhé světové válce

- ▶ **Sovětský svaz v protifašistické koalici – nedobrovolná aliance.**
- ▶ 1942 – formalizovaná.
- ▶ Velké konference – koordinace válečného úsilí.
- ▶ Teherán (1943), Jalta (1945) a Postupim (1945).
- ▶ **Hlavní cíle: porazit Německo, teritoriální zisky.**
- ▶ Vztah mezi SSSR a Třetí říší.
- ▶ Molotov-Ribbentrop pakt: Teritoriální zisky v roce 1939.
- ▶ Teheránská konference 1943: Potvrzení sovětských zisků.
- ▶ Stalinovy plány pro poválečné období.
- ▶ **Vytvoření sféry sovětského vlivu v Evropě.**
- ▶ Role komunistických diktatur. Jaltská konference: Kontrola nad Polskem a východní Evropou.
- ▶ SSSR a OSN: Zajištění vlivu po válce.
- ▶ Vstup do války proti Japonsku: cena, kterou chtěl Stalin zaplatit.

Americké zájmy ve druhé světové válce

- ▶ **Porážka Osy: Hlavní cíl.**
- ▶ Rooseveltova politika: Diplomatická vyjednávání, hospodářská pomoc – **pragmatismus.**
- ▶ Válečná aliance USA a SSSR: taktické spojení.
- ▶ **SSSR menší zlo než Německo.**
- ▶ Soukromě kritizoval Stalinovu vládu, masové represe, cenzuru, omezování lidských práv a politické čistky + obavy ze sovětského expanzionismu.
- ▶ **Priorita: porazit Německo, teprve po něm Japonsko.**
- ▶ Získat sovětskou pomoc proti Japonsku.
- ▶ Plány pro poválečný svět a vznik OSN.
- ▶ Polská otázka: Podpora demokratických voleb.
- ▶ Taktické spojení navzdory rozdílným politickým systémům.
- ▶ Víra, že elementární důvěra vybudovaná ve válce umožní spolupráci po ní.
- ▶ **Zákon o půjčce a pronájmu – i ve prospěch SSSR.**

Význam Zákona o půjčce a pronájmu

USA dodaly zemím protihitlerovské koalice válečný materiál v hodnotě 46 mld USD.

13 procent amerických výdajů na obranu.

Do Velké Británie – 30 mld., Sovětský svaz 9,9 mld., Francie 1,4 mld. a Čína 0,631 mld.

USA zásobovaly válečným materiálem celkem 42 zemí.

SSSR dostal technologické celky a strojové vybavení pro obnovu průmyslu - klíčové pro náhradu ztrát průmyslové základny v průběhu roku 1941.

Sovětský svaz obdržel statisíce vojenských vozidel a motocyklů.

Nedostatek paliva byl řešen dodávkami celkem 2,5 milionů tun ropných produktů.

Sovětský svaz získal 2.700 bombardérů A-20 a 861 bombardovacích letadel B-25. Sovětské tankové divize byly vyzbrojeny 7.056 tanky, armáda dostala 8.218 protiletadlových děl, 131.600 kulometů a menších pěchotních zbraní.

USA ve válečných letech dodaly Sovětskému svazu 2,3 miliony tun oceli nejvyšší jakosti. Toto množství stačilo k výrobě 70.000 tanků T-34.

USA kryly sovětskou potřebu lokomotiv z 90% a železničních vozů z 30% - bez toho by se sovětská válečná ekonomika zhroutila.

Sovětská armáda dostala rovněž 423.000 telefonů a desetitisíce bezdrátových stanic – bez spojení není velení!

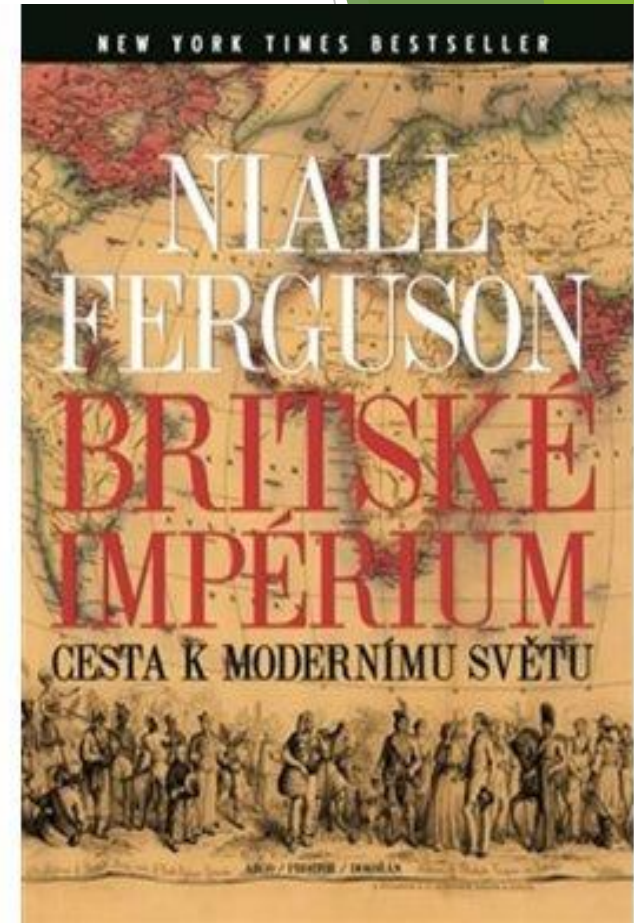
Churchillova percepce SSSR

► Churchill 22. června 1941:

„Nacistický režim není k rozeznání od nejhorších rysů komunismu. Je zbaven všech pohnutek a zásad kromě chtivosti a touhy ovládnout jiné rasy. Předstihuje všechny formy lidské špatnosti účinností své krutosti a krvežíznivé agrese. Nikdo nebyl za posledních pětadvacet let důslednějším odpůrcem komunismu než já. Neodvolám ani jediné slovo z toho, co jsem o něm řekl. Ale toto vše bledne před podívanou, jež se teď před námi otvírá. ... Jsme rozhodnuti zničit Hitlera a zahladit každou stopu po nacistickém režimu. Od toho nás nic neodvrátí - nic! Nikdy nebudeme vyjednávat, nikdy nebudeme jednat s Hitlerem ani s nikým z jeho bandy. Budeme proti němu bojovat na zemi, budeme proti němu bojovat ve vzduchu, dokud s pomocí Boží nezbavíme zemi jeho stínu a neosvobodíme její národy zpod jeho jha. Každý člověk nebo stát, který bude pokračovat v boji proti nacismu, od nás dostane pomoc.“

Britské zájmy ve druhé světové válce

- ▶ Britská strategie a cíle ve válce:
- ▶ **Zachování britského impéria + pozice globální velmoci - hlavní cíl.**
- ▶ Churchillův postoj k Sovětskému svazu.
- ▶ Snaha o zachování britského vlivu po válce.
- ▶ Britské úsilí o demokratizaci poválečné Evropy: **Deklarace o osvobozené Evropě**
- ▶ **Závazek vítězných mocností ke vzniku demokratických vlád v osvobozených zemích.**
- ▶ Spory na Jaltě: Churchill versus Stalin + Churchill versus Roosevelt.
- ▶ Vojenská situace: Snaha o rychlý postup do střední Evropy.
- ▶ Postupim: Britské zájmy ve finálních jednáních.

Konference v Teheránu

- ▶ 1941 – SSSR a Velká Británie okupují Irán
- ▶ Ropa + kontrola tras pro transport materiálu do SSSR za války
- ▶ **Datum: Listopad-prosinec 1943.**
- ▶ Účastníci: Roosevelt, Churchill, Stalin.
- ▶ **Teheránská konference jako předchůdce Jalty.**
- ▶ Účastníci: Roosevelt, Churchill, Stalin.
- ▶ Hlavní témata: otevření druhé fronty v Evropě.
- ▶ Spory: Pojetí poválečného uspořádání Evropy.
- ▶ Koordinace vojenských strategií.
- ▶ Předběžné plány na poválečné uspořádání.
- ▶ Význam Teheránu pro další diplomacii.
- ▶ Teherán vs. Jalta: Teherán jako předstupeň Jalty.

Procentní dohoda

- ▶ Neformální dohoda mezi VB a SSSR na čtvrté moskevské konferenci v říjnu 1944.
- ▶ **Zprávy o ní z Churchillových pamětí.**
- ▶ *„Dohodněme se na balkánských záležitostech. Vaše armády jsou v Rumunsku a v Bulharsku. My tam máme své zájmy, mise a agenty. Nepřipustíme, aby se naše cesty zkřížily kvůli malichernostem“ ...
„Pokud jde o Velkou Británii a Rusko, jak by vám vyhovovalo, kdybyste měli devadesátiprocentní převahu v Rumunsku, my měli devadesát procent řekněme v Řecku a v Jugoslávii bychom si vliv rozdělili napůl? Zatímco byla má slova překládána, napsal jsem na kus papíru: Rumunsko: Rusko 90 %, ostatní 10 %; Řecko: Velká Británie (v dohodě s USA) 90 %, Rusko 10 %; Jugoslávie: 50-50 %; Maďarsko: 50-50 %; Bulharsko: Rusko 75 %, ostatní 25 %. Přistrčil jsem papír přes stůl Stalinovi. Nastala krátká pauza. Potom Stalin uchoпил modrou tužku, udělal na papíru velkou fajfku a vrátil nám jej. Všechno bylo vyřešeno dřív, než se člověk stačil usadit k jednacímu stolu.“*

Konference v Jaltě I.

- ▶ Datum: Únor 1945.
- ▶ Hlavní účastníci a jejich cíle.
- ▶ Diskutované otázky: Německo, OSN, Polsko.
- ▶ Výsledky konference: demilitarizace Německa, vytvoření OSN.
- ▶ Repatriace válečných zajatců.
- ▶ Mýty vs. realita výsledků konference.
- ▶ Polsko: Složení prozatímní vlády, svobodné volby.
- ▶ Vstup SSSR do války proti Japonsku: Důležitý bod jednání.
- ▶ **Deklarace o osvobozené Evropě.**

Konference v Jaltě II.

- ▶ Dohoda na koordinaci válečného úsilí v závěrečné etapě války.
- ▶ Demilitarizace a rozdělení Německa do čtyřech vojenských okupačních zón (čtvrtá byla z britské iniciativy přidělena Francii).
- ▶ Obnovení suverenity a nezávislosti zemí osvobozených od nacistické okupace.
- ▶ Účast Sovětského svazu ve válce s Japonskem.
- ▶ Vytvoření OSN.
- ▶ Osvobození a repatriace válečných zajatců.
- ▶ Uspořádání svobodných voleb v osvobozených státech, aby si jejich obyvatelé sami mohli vybrat preferovanou formu vlády.
- ▶ Uvalení reparací na Německo ve výši 22 mld. USD (50% z částky mělo připadnout SSSR).
- ▶ Zřízení prozatímní vlády v Polsku složené ze zástupců nekomunistického a komunistického odboje.

Deklarace o osvobozené Evropě

- ▶ Součást Závěrů Jaltské konference tří mocností (11. 2. 1945)
- ▶ 1. Porážka Německa – bezpodmínečná kapitulace
- ▶ 2. Okupace a kontrola Německa
- ▶ 3. Reparace
- ▶ 4. Spojené národy
- ▶ 5. Prohlášení o osvobozené Evropě
- ▶ 6. Polsko
- ▶ 7. Jugoslávie
- ▶ 8. Stálé konzultace ministrů zahraničních věcí
- ▶ 9. Jednota v míru i ve válce
- ▶ Nemáme důkazy o existenci dalších neveřejných dohod.
- ▶ **Svědectví amerických diplomatů Averella Harrimana, Charlese Bohlena a George Kennana + sborníky dokumentů vydané v SSSR v 70. letech 20. století.**

Deklarace o osvobozené Evropě

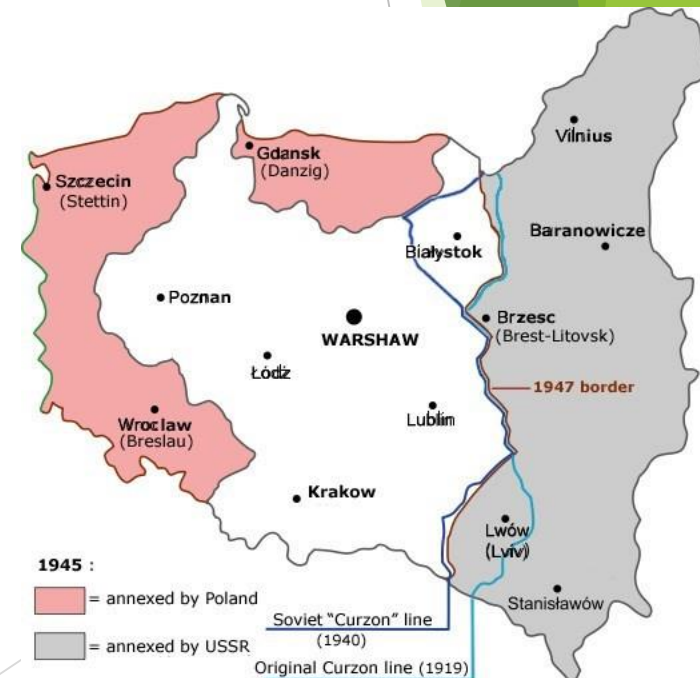
- ▶ *„Zavedení pořádku v Evropě a přebudování hospodářského života národů musí se díti takovým způsobem, který umožní osvobozeným národům zničit poslední stopy nacismu a fašismu a vytvořit demokratické zřízení, které si zvolí. Jednou ze zásad Atlantické charty je **právo každého národa zvolit si vládní formu, v níž chce žít, a že musí být obnovena státní svrchovanost i samostatná vláda všech národů, jimž je útočné státy násilím odňaly.** K vytvoření podmínek, za nichž mohou osvobozené národy vykonávat tato práva, budou naše tři vlády společně pomáhat lidu v každém z osvobozených států i v bývalých satelitních státech Osy v Evropě, kde podle jejich soudu poměry vyžadují: a) vytvořit podmínky vnitřního míru; b) provést neodkladná opatření, aby se pomohlo strádajícímu obyvatelstvu; c) vytvořit prozatímní vládní orgány, v nichž budou zastoupeny všechny demokratické složky obyvatelstva a které budou povinny vytvořit co nejdříve na základě svobodných voleb vládu odpovídající vůli lidu; d) usnadnit provedení takových svobodných voleb tam, kde je potřeba. Tři vlády se budou radit s jinými Spojenými národy a s prozatímními i jinými evropskými vládami, kdykoli se bude jednat o otázkách, na nichž tyto vlády mají přímý zájem.“*

Spory mezi anglosaskými státy a SSSR na Jaltě

- ▶ Hlavní konflikty mezi USA, Británií a SSSR.
- ▶ Polská otázka jako klíčový bod sporu.
- ▶ Různé cíle a strategie.
- ▶ Churchillovy a Rooseveltovy taktiky.
- ▶ Stalinova neústupnost.
- ▶ Churchill vs. Stalin: Demokracie vs. marxistická diktatura.
- ▶ Americká politika: Rooseveltův pragmatismus.
- ▶ Deklarace o osvobozené Evropě: Spory o interpretaci.
- ▶ Vojenská kontrola: Sovětská dominance ve střední Evropě.
- ▶ Výsledky: Kompromisy, nejednoznačné závěry.
- ▶ Důsledky sporů pro poválečnou Evropu.

Polská otázka na Jaltě I.

- ▶ Klíčová otázka poválečné Evropy.
- ▶ **Lublinský výbor a jeho role.**
 - socialista **Edward Osóbka-Morawski**.
 - smyslem jeho existence bylo **vyšachovat legální polskou vládu, jež se nacházela v exilu v Londýně** (premiér **Sikorský**, později **Mikołajczyk**), z vlivu na poválečnou polskou politiku a vytvořit podmínky pro vznik prosovětského režimu v Polsku.
 - Londýnská polská vláda se Sovětským svazem přerušila diplomatické styky v reakci na odhalení (1943) vražd polských důstojníků a inteligence v Katyni.
 - **Nesouhlas s novými hranicemi – spory s W.Ch.**
- ▶ Kompromisní řešení a jeho limity.
- ▶ Demokratické volby a jejich reálný průběh.
- ▶ Historické důsledky pro Polsko.
- ▶ **Realita: Sovětská kontrola, nedemokratické volby.**
- ▶ Důsledky: Upevnění sovětského vlivu v Polsku.
- ▶ **Sovětská kontrola Polska a strategické její důsledky – obava USA a VB.**

Polská otázka na Jaltě II.

- ▶ Západní mocnosti do závěrů jednání prosadily tezi, že:
- ▶ *„Tato polská prozatímní vláda národní jednoty bude povinna provést co nejdříve svobodné a ničím neomezené volby na základě všeobecného hlasovacího práva a tajného hlasování. Právo účastnit se těchto voleb a navrhnout své kandidáty musí mít všechny demokratické a protinacistické strany.“*
- ▶ Jak to vynutit?
- ▶ **USA nebyly ochotné vést vojenské operace tak, aby obsazení SE mělo prioritu.**
- ▶ Realita na bojišti + americké zájmy na OSN + zapojení SSSR do války v Japonsku.
- ▶ Velká Británie: propočty zpracované v rámci předběžného plánování operace „Nemyslitelné“ z května 1945, které byly provedeny britským Imperiálním štábem, ukázaly, že **poměr sil v Evropě není příznivý pro vojenskou porážku Sovětského svazu.**
- ▶ Donutit SSSR respektovat závěry Jalty bylo možné jenom za cenu války.
- ▶ **V roce 1945 nemyslitelná.**

Operace Unthinkable

Úvod do operace Unthinkable:

- ▶ květen 1945, zaměřený na možný útok na Sovětský svaz po druhé světové válce.

Strategický kontext:

- ▶ Obavy z rozšíření sovětského vlivu v Evropě a potenciální hrozby pro západní demokracie.

Plánovaný útok:

- ▶ Začít 1. července 1945 s britskými, americkými, polskými a německými vojáky, kteří by zaútočili na sovětské síly.

Cíle operace:

- ▶ Zajistit svobodu a demokracii v Evropě a oslabit sovětské vojenské schopnosti.

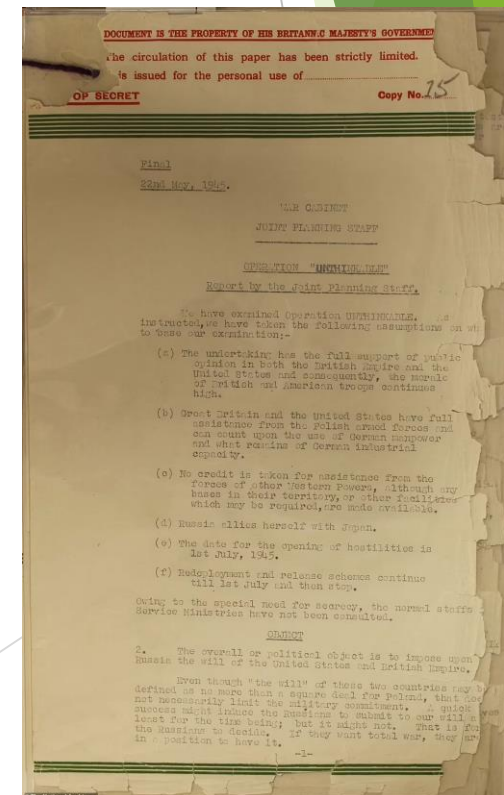
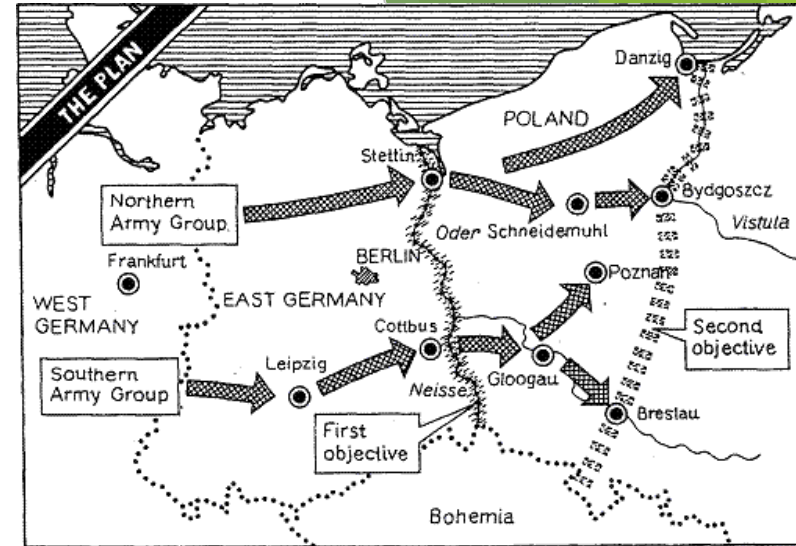
Rizika a překážky:

- ▶ Plán byl riskantní kvůli vojenské síle Sovětského svazu, vyčerpanosti spojeneckých sil, hrozilo rozšíření konfliktu do další světové války a zejména **nepochopení obyvatel VB a USA důvodů k válce.**

Důvody pro nerealizaci:

- ▶ Nedostatek podpory a obavy z nepředvídatelných důsledků

<https://www.dailymail.co.uk/news/article-9616487/Operation-Unthinkable-Churchills-plan-launch-surprise-attack-Stalin-defeating-Hitler.html>

Mýtus Jalty v Čechách

- ▶ **Mýtus v české historiografii**
- ▶ **Často interpretován jako "zrada Západu,,.**
- ▶ **Publicistika: Alexandr Tomský: tvrdí, že Jaltská konference vedla k rozdělení Evropy a že Západ zradil své východoevropské spojence.**
- ▶ **Součást politické diskuse**
- ▶ Tomio Okamura (SPD), Václav Klaus ml., Kateřina Konečná (KSČM), Jaroslav Foldyna (SPD), Mirek Topolánek (ODS), Lubomír Zaorálek (ČSSD) a mnoho dalších.
- **součást kritiky západního směřování země.**
- **narativ zrady a nespolehlivosti Západu.**

Realita Jalty ve vztahu k Československu

► **ČSR a Jalta: Žádné tajné dohody o rozdělení.**

► **Historik Vít Smetana**

► *„V Jaltě se o Československu nejednalo prakticky vůbec. Jedinou výjimkou bylo jednání nejvyšších vojenských představitelů, kde vojáci Rudé armády informovali své britské a americké partnery o tom, že v závěru války hodlají postupovat do Československa. Protože v únoru 1945 britské a americké jednotky nepřekročily Rýn, tak se příliš nepočítalo, že by mohly dojít až do Československa. Bylo to bráno jako informace, která byla vzata na vědomí. Chci zdůraznit, že v Jaltě nebyla domluvena žádná demarkační čára.“* <https://plus.rozhlas.cz/zaradila-jaltska-konference-ceskoslovensko-do-sfery-sovetskeho-vlivu-na-tom-neni-8249679>

► **Nebyla dohodnuta ani žádná přesně vymezená a závazná demarkační čára mezi západními vojsky a Rudou armádou.**

Západní mocnosti pouze přijaly informaci, že sovětská vojska budou dále postupovat na československé území.

Instalace marxistické diktatury v ČSR

- ▶ **Československo-sovětská smlouva z roku 1943.**
- ▶ Vliv konference na československý politický vývoj.
- ▶ Reálné důvody přechodu Československa do sovětské sféry vlivu.
- ▶ Volby 1946: KSČ získala 31 % hlasů.
- ▶ Únor 1948: Komunistický převrat bez sovětské vojenské přítomnosti.
- ▶ **Marxistická diktatura byla v Československu ustavena domácími progresivními silami, které měly autentickou podporu nezanedbatelné části společnosti.**
- ▶ Roku 1975 řekl Averell Harriman:
- ▶ *„Obrovitý oblak z mýtů a falešných informací zakryl pravou podobu jaltských úmluv. Poválečné problémy nevyplývají z dohod dosažených v Jaltě, nýbrž ze skutečnosti, že Stalin tyto dohody nedodržel, a z agresivních akcí ze strany Kremle.“*
- ▶ **Problémem Jalty není rozdělení světa, nýbrž rozpínavost Sovětského svazu, výjimkou byla ČSR.**
- ▶ Sovětský náměstek ministra zahraničí Vyšinskij - když se Rumuni v únoru 1945 bránili sovětskému vměšování do rumunské vnitřní politiky a odvolávali se na jaltská ujednání
- ▶ Vyšinskij 27. února 1945 v Bukurešti: *"Jalta? Jaká Jalta? Jalta, to jsem já!"*
- ▶ **Bukurešť se na rozdíl od Prahy sovětskému vměšování bránila!**

Diplomatické milníky: Postupimská konference

Po kapitulaci Německa 8. 5. 1945 - konference v Postupimi (2. 8.)

Noví účastníci: H. Truman a C. Attlee.

1. Zrušení zákonů nacistického režimu
2. Potrestání válečných zločinců, zákaz nacistických organizací. (denacifikace)
3. Demilitarizace Německa.
4. Rozdělení Německa na čtyři okupační zóny. Společná správa Berlína.
5. Teritoriální změny Německa.

Spory se vedly o uspořádání v Polsku, Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku.

SSSR získal to, co vojensky dobyl! Západ s tím nic mírovou cestou nemohl dělat.

Mocnosti vzaly na vědomí probíhající transfery obyvatel z Polska, ČSR, M. a R.

Válka končí 2.9. 1945 podpisem kapitulace Japonska.

Literatura

Brzezinski, Z. (1984). The future of Yalta. *Foreign Affairs*, 63(3), 421-445.

Sakwa, R. (2016). Back to the wall: Myths and mistakes that once again divide Europe. *Russian Politics*, 1(1), 1-25.

Black, C. (2006). The Yalta Myth. *The National Interest*, 83, 60-67.

Theoharis, A. (1966). James F. Byrnes: Unwitting Yalta Myth-Maker. *Political Science Quarterly*, 81(2), 203-225.

Pfaff, I. (1999). Velmi nebezpečná legenda o Jaltě. <https://archiv.hn.cz/c1-826500-velmi-nebezpecna-legenda-o-jalte>